

Т. П. Моспан, аспірант

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра фізичної географії і природокористування,
вул. Дворянська, 2, Одеса-82, 65082, Україна

АНАЛІЗ СТАНУ ПРИРОДООХОРОННИХ ОБ'ЄКТІВ У БЕРЕГОВІЙ ЗОНІ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Берегова зона морів, в тому числі і Чорного, є унікальною природною системою. В ній взаємодіють та взаємопроникають одна в одну водна, повітряна, біогенна та тверда оболонки Землі, утворюючи при цьому своєрідні ландшафти. Вони значною мірою відрізняються від ландшафтів суходолу. Останнім часом виникла проблема, що пов'язана зі збереженням прибережно-морських територій Північно-Західного Причорномор'я. Ці території опинилися у вкрай складному становищі в зв'язку із нераціональним використанням природних ресурсів та великим антропогенним тиском. Тому в основі відносин людини з природою повинен лежати пріоритет — зберегти незаймані та мало перетворені корисні природні комплекси для майбутніх поколінь.

Ключові слова: Причорномор'я, узбережжя, заповідники, ландшафти, природа, охорона, законодавство.

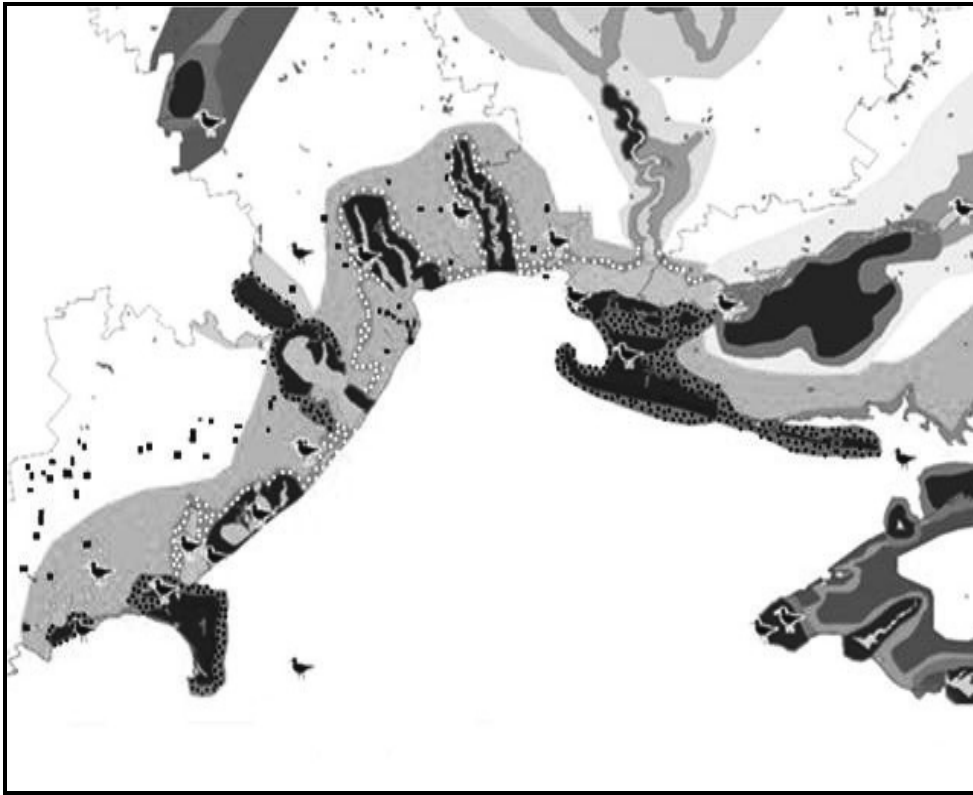
Вступ

Територія Північно-Західного Причорномор'я — регіон, який має унікальний природно-ресурсний та рекреаційний потенціал, найбільш важливим видом якого є прибережно-морські території. Саме на них у даний момент відбувається концентрація промислового виробництва, екстенсивне сільське господарство тощо. В зв'язку з цим виникає проблема збереження ландшафтного різноманіття і, як наслідок, створення природно-заповідних об'єктів тих категорій, які б відповідали інтересам населення та підтримували компоненти природних геосистем на відповідному рівні їх функціонування [3]. Ця тема є традиційною у географів Одеського національного університету.

Крім того, в законі України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» йде мова про те, що одним із складових структурних елементів національної екологічної мережі є «...природний коридор прибережно-морських ландшафтів Азовського і Чорного морів, що має міжнародне значення» [1, 4]. В зв'язку з цим тема даної статті є *актуальною*. Названий коридор показаний на рис. 1.

Головною метою даної роботи є аналіз стану природоохоронних об'єктів Північно-Західного Причорномор'я для оптимізації природокористування на прибережно-морських територіях. Для досягнення даної мети потрібно вирішити наступну *задачу*: розглянути та проаналізувати наявні природ-

но-заповідні території та об'єкти тих адміністративних районів, що включають прибережно-морські території.

Умовні позначення:

Рис. 1. Азово-Чорноморський прибережно-морський природний широтний коридор [6]

В зв'язку із тим, що загальний відсоток природоохоронних територій та об'єктів в Україні за різними джерелами складає 3,2–4,0 % від загальної площі країни, то виходить, що це на порядок нижче, аніж у розвинених європейських країнах [4, 8]. Тема дослідження має важливе *практичне значення*. А обґрунтування створення нових природно-заповідних територій має ще й певне *теоретичне значення*.

Фактичний матеріал та методи дослідження

Фактичним матеріалом для написання даної роботи була фондова література, державна документація, різноманітні публікації, монографії та статті з обраної теми.

Основні методи, що в цій роботі використовувалися, це: систематизація, аналітичний, порівняльно-географічний, картографічний та статистичний.

Результати дослідження

Згідно з «Екологічним правом України», до природно-заповідного фонду відносяться ділянки суходолу і водного простору з природними комплексами і об'єктами. Вони мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну рекреаційну та інші цінності. Їх виділяють з метою збереження природного різноманіття ландшафтів, генофонду рослинного та тваринного світу, підтримання загального екологічного балансу. Крім того, вони забезпечують загальний моніторинг довкілля [1].

До об'єктів природно-заповідного фонду відносяться різні заповідні території від заповідників до регіональних ландшафтних парків. Вони є одним із структурних елементів національної екологічної мережі України. Серед природно-заповідних територій є об'єкти, які потребують вилучення землі із господарського обігу. До них належать природні заповідники, національні природні парки, ботанічні сади, дендрологічні і зоологічні парки. Найбільш перспективними категоріями природно-заповідного фонду для нашої території є регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Ці природоохоронні об'єкти не потребують вилучення земельних ділянок у їх землевласників. Таким чином, це не буде суперечити відносинам природа-людина. Іншими словами, досягнемо компромісу між природою і господарською діяльністю людини.

В «Екологічному паспорті Одеської області» наведена таблиця [9]. В ній представлені величини площ природно-заповідних об'єктів по районах і в області в цілому. В прибережній смузі Одеської області знаходяться Комінтернівський, Біляївський, Овідіопольський, Білгород-Дністровський, Татарбунарський та Кілійський райони. Загальна площа природно-заповідного фонду в області складає 3,2 %. В порівнянні з Україною цей відсоток повністю співвідноситься, так як показник заповідних територій теж складає 3,2 %. Однак у світі площа природно-заповідних територій найчастіше складає не менше 10 % від загальної площі держави [8].

Аналізуючи таблицю [9] і дивлячись на рис. 2, ми бачимо, що в прибережних районах Одеської області склався різний відсоток заповідності. Найбільша площа заповідних територій у Кілійському районі — 37 % від загально-районної. Це пов'язано з наявністю на даній території великого Дунайського біосферного заповідника. Він розташований у пониззі Кілійського гирла Дунаю, в межах України — переважно на Кілійській дельті Дунаю (рис. 2).

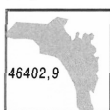

Рис. 2. Природно-заповідний фонд Одеської області [6]

Умовні позначення:

Території, що охороняються

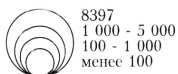
Державні заповідники

Біосферний
Дунайські плавні

Державні заповідники

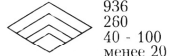
Площі (га)

○ Республіканського
значення
○ Місцевого
значення

Державні пам'ятники природи

Площі (га)

◆ Республіканського значення
◇ Місцевого значення

Примітка:

Пам'ятники природи місцевого значення м. Одеси, Ізмайльського лісництва подані загальною площею

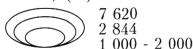
Регіональні ландшафтні парки

Площі (га)

Заповідні урочища

Площі (га)

Ботанічний сад ОНУ

Площа (га)

Зоологічний парк

Площа (га)

Парки-пам'ятники садово-паркового мистецтва

Площі (га)

◆ Республіканського значення
◇ Місцевого значення

Мисливські господарства

Площі (га)

△ ПРТ ТВМР ЗС України
(Південне регіональне товариство
військових мисливців і рибалок
Збройних сил України)
△ Приватні мисливсько-рибальські
господарства
△ Міські і районні товариства
мисливців і рибалок

Примітка:

Українське товариство мисливців і рибалок (УТМР) - закріплена територія повсюдно, крім об'єктів, що охороняються

Рослини, включені до Червоної книги України

- Водяний горіх, що плаває
- Сальвінія, що плаває
- Ятришник болотний
- Золотобородник циқадовий
- Альдрованда пухирчата
- Синьоголовник приморський

о. Зміїний

Типи природоохоронних об'єктів

Основні види тварин, внесені:

23 до Червоної книги світу
16 до Червоної книги України

Це один з найбільших водно-болотних (плавневих) орнітологічних та флористичних комплексів рідкісних, реліктових та ендемічних видів в Європі. Особлива своєрідність орнітофауни пов'язана з тим, що заповідник є місцем зимівлі певних видів водоплавних птахів та місцем відпочинку птахів під час перельотів. Заповідник включено до міжнародного європейського списку біосферних резерватів. Крім цього, неподалік від берегів континенту до території Кілійського району відноситься загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення — «Острів Зміїний». У межах Вилківського лісництва організовано ботанічний заказник «Ліски» [2, 5, 7].

В таких адміністративних районах Одеської області, як Комінтернівський, Біляївський, Овідіопольський та Білгород-Дністровський відсоток заповідності не перевищує 5,5 %. Його частка буває від 1,5 % (Овідіопольський район) до 5,2 % (Біляївський район). У Татарбунарському районі природно-заповідні об'єкти зовсім відсутні. Хоча в його межах знаходяться Тузлівські лимани та довгий пересип з унікальними природними комплексами. Загальна довжина пересипу становить 26,6 км. Він включає в себе окремі пересипи таких прибережних лиманів, як Шагани, Алібей та Бурнас. На ній сформувалися особливі ландшафти [3, 8]. Це своєрідне поєднання природних комплексів приморської, еолової та прилиманної зон у межах однієї території. Дуже малий відсоток заповідних територій і в Білгород-Дністровському районі — 0,04 % від загальної площі. Хоча він є найбільшим прибережним районом Одеської області. В його межах є Дністровський і Будацький пересипи зі своїми унікальними та своєрідними ландшафтами. Ці природні об'єкти і досі не взяті під охорону і фізично знищуються.

Крім того, слід відмітити наявність широких та високих зсувних схилів морського берега між Очаківським та Санжейським мисами. Це унікальні природні приморсько-зсувні місцевості були виділені С. Т. Білозоровим в 1960 р. Терасованість схилів, складність рельєфу окремих терас, наявність численних мікроформ рельєфу, різноманітна їх геологічна будова, неоднаковий мікроклімат, різна реакція окремих частин схилу на вплив сонячної радіації, атмосферних опадів призвели до формування різноманітних ценозів і ландшафтного різноманіття [10]. Це ще один приклад унікальності прибережно-морських територій Одеської області. Вони в перспективі мають стати заповідними територіями.

В цілому потрібно сказати, що в шести прибережних районах області (не враховуючи Одесу) налічується 17 територій та об'єктів природно-заповідного фонду. З них 5 об'єктів загальнодержавного значення і 12 — місцевого значення (рис. 2). В зв'язку з цим потрібно зауважити той момент, що ніякий з природоохоронних об'єктів прибережних районів не охороняє приморські території в комплексі. Ми спостерігаємо лише однонаправлені заходи по збереженню рослинного чи тваринного світу, а про збереження ландшафту мова зовсім не йде. При тому, що прибережно-морські території як класичні приморсько-зсувні на Північно-Західному Причорномор'ї є еталонними в світі.

Висновки

Аналізуючи стан природно-заповідних об'єктів прибережно-морського середовища, потрібно відмітити наступне:

1. Одними з унікальних та особливих на Землі є прибережно-морські території. Вони останнім часом підлягають великому антропогенному навантаженню. Не виключенням є прибережно-морські території Північно-Західного Причорномор'я. В їх межах знаходяться еталонні території світу, які зовсім не захищені від нераціонального використання природних ресурсів людиною. Хоча в прибережних районах області створені природно-заповідні об'єкти, однак збереженню підлягають лише певні компоненти всього природного комплексу. В зв'язку з цим виникає необхідність збереження всього природного комплексу. Тобто повинні зберігатися не лише рослини та тварини, а й рельєф, ґрунти, мікроклімат та ін.

2. Створені нові природно-заповідні об'єкти повинні репрезентативно представляти ландшафтне різноманіття цих унікальних природних комплексів та сприяти соціально-економічному розвитку регіону в цілому.

3. Організація заповідних територій має проводитися на основі правових земельних відносин, що не суперечать закону України «Про природно-заповідний фонд», та знаходженні своєрідного компромісу між землекористувачами і природоохоронною організацією. В Північно-Західному Причорномор'ї оптимальним варіантом на прибережно-морських територіях було б створення регіональних ландшафтних парків, заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ. Ці створені заповідні об'єкти будуть зв'язковою ланкою в сполучних територіях географічної мережі.

4. На сьогодні з усіх прийнятих міжнародних нормативно-правових документів про охорону природної спадщини людства, на нашу думку, найбільш досконалою є Європейська ландшафтна конвенція (Флоренція, 2000), що побудована на географічних засадах. Вона враховує повністю збереження природного комплексу в цілому. Цим стверджується пріоритетність створення ландшафтних природоохоронних територій у різних країнах. Це сприятиме збереженню трофічних ланцюгів у природі та збереженню всіх її компонентів.

Література

1. *Дмитренко І. А.* Екологічне право України: Підручник. — 2-е вид., переробл. та допов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 341 с.
2. *Дослідження природних ресурсів на території Одеської області.*: Звіт з НДР (заключний). Одеський національний університет: Керівник Г. П. Пилипенко. — № 0104U0499. — Одеса, 2006. — С. 314–393.
3. *Дубына Д. В.* Стратегия охраны плавнево-литорального ландшафта северного Причерноморья // Актуальные вопросы экологии и охраны природы экосистемы Черноморского побережья: Ч. II. — Краснодар, 1991. — С. 223–227.
4. *Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки».* <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1989-14>
5. *Заповедники СССР: Заповедники Украины и Молдавии / Отв. ред.: В. Е. Соколов, Е. Е. Сыроечковский.* — М.: Мысль, 1987. — 271 с.

6. Миничева Г. Перспективы развития локальной экологической сети Овидиопольского района, как элемент европейской экосети.
7. http://www.crs.org.ua/data/minicheva_ovidopol.pdf.
8. Попова О. М. Рослинний світ території природно-заповідного фонду у межиріччі Дунай-Дністер // Причорноморськ. Екол. бюлетень. — 2007. — № 4 (26). — С. 62–71.
9. Стойловский В. П. Водно-болотные угодья Азово-Черноморского региона в системе природоохранных и управленческих решений: Монография. — Одесса: Феникс, 2003. — С. 122–137.
10. Харіна Л. О. Природно-заповідний фонд Одеської області // Причорноморський екологічний бюлетень. — 2008. — № 2 (28). — С. 97–98.
11. Шуйский Ю. Д. Основные особенности природы приморско-оползневой типа физико-географической местности (на примере северных берегов Черного моря) // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. — 2008. № 1. — С. 22–30.
12. Яковлев Е. А., Марченко А. М. Геоэкологические аспекты современного состояния прибрежно-морских территорий / Тезисы докладов на Международном симпозиуме: Управление и охрана побережий Северо-Западного Причерноморья. — Одесса, 1996. — С. 68–69.

Т. П. Моспан

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра физической географии и природопользования,
ул. Дворянская, 2, Одесса-82, 65082, Украина

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ПРИРОДООХРАННЫХ ОБЪЕКТОВ В БЕРЕГОВОЙ ЗОНЕ СЕВЕРО-ЗАПАДНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ

Резюме

Береговая зона морей, в том числе и Черного, является уникальной естественной системой. Здесь взаимодействуют и взаимопроникают друг в друга водная, воздушная и твердая оболочки Земли, образуя при этом своеобразные ландшафты. Они в значительной степени отличаются от ландшафтов суши. Но в последнее время возникла проблема, что связана с сохранением прибрежно-морских территорий Северо-Западного Причерноморья, которые очутились в очень сложном положении в связи с нерациональным использованием природных ресурсов и большой антропогенной нагрузкой. Поэтому в основе наших отношений с природой, по словам ученых, должен лежать приоритет — сохранить девственные и мало преобразованные естественные комплексы для будущих поколений.

Ключевые слова: Причерноморье, побережье, заповедники, ландшафты, природа, охрана, законодательство.

T. P. Mospan

Dept. of Physical Geography,
National Mechnikov's University of Odessa,
2, Dvoryanskaya St., Odessa-82, 65082, Ukraine

**ANALYSIS OF THE STATE OF NATURE PROTECTIONS OBJECTS
IN WATERSIDE AREA OF NORTH-WESTERN PRYCHERNOMOR'YA**

Resume

The waterside area of seas, including Black, is the unique natural system. Here co-operate and *vzaemopronykayut'* in each other water, air and hard shells of Earth, forming original landscapes here. They largely differ from the landscapes of *sukhodola*. But lately there was a problem, that related to the maintainance of off-shore-marine territories of North-western *Prychernomor'ya*, which ended up in an edge difficult situation in connection with the inefficient use of natural resources and large antropogennoy loading. Therefore in basis of our relationships with nature, words by word scientists, priority must lie — to save *devstvennyky* and little regenerate natural complexes for future generations.

Key words: *Prychernomor'e*, coast, preserves, landscapes, nature, guard, legislation.